Buxoro davlat universiteti
o'quv-metodik kengash 10-sonli
yig'ilishining bayonnomasidan

K O' CH I R M A

27.05.2022 **Buxoro shahri**

K U N T A R T I B I:

1. Turli masalalar.

O'zbek tilshunosligi kafedrasi o'qituvchisi f.f.f.d. (PhD) U.Sh. Ahmadovaning 60230100-Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili ta'lim yo'nalishi uchun "Tilshunoslikka kirish" deb nomlangan uslubiy qo'llanma tavsiya etish.

E SH I T I L D I:

M.Y. Farmanova (kengash kotibasi) - O'zbek tilshunosligi kafedrasi o'qituvchisi f.f.f.d. (PhD) U.Sh. Ahmadovaning 60230100-Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili ta'lim yo'nalishi uchun "Tilshunoslikka kirish" deb nomlangan uslubiy qo'llanmani nashrga tavsiya etishni ma'lum qildi. Uslubiy qo'llanmaga: Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti dotsenti f.f.d. Sh.Hamroyeva va O'zbek tilshunosligi kafedrasi dotsenti f.f.n. A. Axmedovlar tomonidan ijobiy taqriz berilgani ta'kidlandi. Uslubiy qo'llanma muhokamasi haqidagi Filologiya fakulteti (2022-yil 5-may) va O'zbek tilshunosligi kafedrasi (2022-yil 27-aprel) yig'ilish qarori bilan tanishtirdi.

Yuqoridagilarni inobatga olib o'quv-metodik kengash

Q A R O R Q I L A D I:

1. O'zbek tilshunosligi kafedrasi o'qituvchisi f.f.f.d. (PhD) U.Sh. Ahmadovaning 60230100-Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili ta'lim yo'nalishi uchun "Tilshunoslikka kirish" deb nomlangan uslubiy qo'llanma tavsiya etilsin.

O'quv-metodik kengash raisi **R.G'. Jumayev**

O'quv-metodik kengash kotibasi **M.Y. Farmanova**

AHMADOVA UMIDAXON SHAVKAT QIZI

TILSHUNOSLIK NAZARIYASI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

AHMADOVA UMIDAXON SHAVKAT QIZI

«TILSHUNOSLIK NAZARIYASI»
fanidan

60230100 – Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) ta’lim yo‘nalishi talabalariga mo‘ljallangan amaliy mashg‘ulotlar uchun o‘quv-usuliy qo‘llanma

«Durdona» nashriyoti
Buxoro – 2022

UO'K 811.512.133(075.7)
81.2O'zb-925
A 30
Ahmadova, U.Sh.
Tilshunoslik nazariyasi [Matn] : o‘quv-usuliy qo‘llanma / U.Sh. Ahmadova. - Buxoro : "Sadriddin Salim Buxoriy" Durdona nashriyoti, 2020. - 64 б.
КВК 81.2O'zb-925

Til jamiyatning aloqa-aralashuv quroli sifatida jamiyat bilan uzviy aloqa hosil qiladi. Jamiyatda ro‘y bergan har bir o‘zgarish shu jamiyatning tilida o‘zining ma‘lum bir aksini, izini qoldiradi. Jamiyat tarixining muayyan jihatlarini yoritishda tarixiy hujjatlar, yozma yodgorliklar ba‘zida ojizlik qilib qolgan muhitda lingvistik materiallar yordamga keladi. Til ijtimoiy xarakterga ega, chunki u jamiyat taraqqiyoti, mehnat faoliyati jarayonida yuzaga keladi. Tilshunoslik til haqidagi eng qadimiy tarixga ega bo‘lgan mustaqil fan hisoblanadi. Til – insonlar o‘rtasidagi aloqa vositasi, kishilik jamiyatining mahsulidir.

Mazkur o‘quv-usuliy qo‘llanmada tilning ijtimoiy tabiati, ijtimoiy vazifalari, til va jamiyat munosabati, til va tafakkur munosabati, lison va nutq munosabati, asosiy lisoniy munosabatlar, til birliklari va nutq birliklarining o‘zaro mutanosibligi, tilning semiotik tabiati, tilning tarixiy taraqqiyoti va o‘zgaruvchanligi, dunyo tillari va tillar tasnifi, tilshunoslikning ijtimoiy fanlar bilan aloqadorligini ifodalovchi topshiriqlar to‘plami jamlangan. Amaliy mashg‘ulotlarni samarali va mazmunli, maqsadli tashkil qilish uchun turli xil metodlardan foydalanilgan holda topshiriq va mashqlar ishlab chiqilgan.

O‘quv-usuliy qo‘llanma 60230100 – Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) ta’lim yo‘nalishi talabalari hamda soha mutaxassislariga mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrir:
filologiya fanlari doktori, professor M.K. Abuzalova

Taqrizchilar:
filologiya fanlari doktori, dotsent Sh.M. Xamroyeva
filologiya fanlari nomzodi, dotsent A.R. Axmedov

BuxDU ilmiy kengashining 2022-yil 27-maydagi qaroriga asosan (bayonnoma № 10) nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-8347-2-9

SO‘Z BOSHI

«Tilshunoslik nazariyasi» fani tilshunoslikning ilmining asosiy masalalarini, tilning paydo bo‘lishi va til taraqqiyotidagi umumiy qonun-qoidalarni, til tavsifi bilan bog‘liq bo‘lgan muhim jihatlarni o‘rganadi. Kishilar o‘rtasidagi munosabatlarning eng muhim quroli, bog‘lanish, aloqa qilish zanjiri hisoblangan til, jamiyat taraqqiyoti jarayonida shakllangan va umuminsoniy manfaatlarga xizmat qiluvchi eng zarur vositadir. Tilning paydo bo‘lishi va rivojlanishi jamiyat taraqqiyoti bilan bog‘liq jarayon hisoblanadi. Inson taraqqiyoti va kelajagi haqida fikr yurituvchi barcha fanlarning o‘rganish manbai tilga borib taqaladi. Tilning tabiati, mohiyati kishilik jamiyatida bajaradigan vazifasi, strukturasi va bu strukturani tashkil etgan elementlarning o‘zaro munosabati, uning ichki mexanizmi, ishlash qoidalari kabi muhim masalalarni ilmiy o‘rganishni, tilni har taraflama tadqiq qilishni talab qiladi. Kishilik jamiyati mahsuli tildir. Tilsiz hech bir voqelik va hodisani, insonning tabiatda, jamiyatda tutgan o‘rnini, jamiyat taraqqiyoti yo‘llarini bilish, o‘rganish mumkin emas. Tilshunoslikda mavjud bo‘lgan har bir nazariya, avvalo tilni qanday tushunishga asoslanadi. Tilni qanday tushunish, qabul qilish, eng avvalo, til haqidagi nazariyaning vujudga kelishi bilan bog‘liq. «Tilshunoslik nazariyasi» kursida tillarni o‘rganish sohasida tilshunoslik tarixida mavjud bo‘lgan oqimlar va maktablarda til muammolarining o‘rganilishi, tilshunoslikdagi falsafiy yo‘nalishlar, tilning nazariy masalalari, til va nutq, til va tafakkur, tildagi belgining tabiati, mantiqiy va grammatik kategoriyalar, til va jamiyat, tilda shakl va mazmun, til qurilishi masalalari, til qurilishida pragmatika va sintagmatika, til fonologiyasi, leksikologiyasi, grammatikasi, so‘z yasalishi, lingvistik tipologiya, tillarning tipologik va geneologik tasnifi, tillarni o‘rganishdagi qiyosiy-tarixiy, chog‘ishtirish metodlar va ularning mohiyati, tilshunoslikning boshqa fanlar bilan o‘zaro aloqasi, muammolar doirasida mavjud bo‘lgan nazariyalar haqida ma‘lumot beradi. Aslida, tilshunoslik fani ijtimoiy fan bo‘lsa-da, kibernetika, matematika, fizika, fiziologiya kabi tabiiy fanlar bilan ham bog‘liq holda rivojlanadi.

Tovushlar artikulyatsiyasi va eshitish qobiliyatini o‘rganganda, nutqiy qobiliyatning buzilish sabablarini tekshirganda tilshunoslik fiziologiya, tibbiyot kabi fanlarning yutuqlariga tayanib ish ko‘radi. Chet tillarni o‘qitish, mashina yordamida tarjima qilish, turli tipdagi lug‘atlarni tuzishda tilshunoslik matematik metodlarga va kibernetika

19. Rahmatullayev Sh. Sistem tilshunoslik asoslari. – Toshkent, 2007.
20. Peter T. Daniyels. (2001) Writing and Language. In The Handbook of Linguistics. Edited by Arnoff, M., Rees-Miller, J. P. 65-68.
21. Xolmanova Z. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent, 2007.
22. Ҳожиев А. Тилшунослик терминлари луғати. – Тошкент, 2002.
23. Xolmanova Z. Tilshunoslik nazariyasi. O‘quv-uslubiy majmua. – Toshkent, 2020.

Elektron manbalar

www. literature.uz
www. genhis philol.ru.
http://en.wikipedia.org/wiki/Structuralism.
http://www.brocku.ca/english/courses/4F70/struct.html.

MUNDARIJA

So‘z boshi 3
1-amaliy mashg‘ulot. Fonetika. Unli va undosh tovushlarning tasnifi. ular ustida ish. 5
2-amaliy mashg‘ulot. Fonetik hodisalar. kombinator va pozitsion o‘zgarishlar. 7
3-amaliy mashg‘ulot. Leksema. So‘z va uning ma’nolari ustida ish. So‘zning lug‘aviy va grammatik ma’nolarini aniqlash. 9
4-amaliy mashg‘ulot. Tilning lug‘at tarkibi ustida ish. Matndan qo‘llanishiga qarab so‘zlarni guruhlash. 12
5-amaliy mashg‘ulot. Lug‘atshunoslik. Lug‘at turlari bo‘yicha mashq. 15
6-amaliy mashg‘ulot. Izohli lug‘atlar, ularning ko‘rinishlari. 17
8-amaliy mashg‘ulot. Grammatik ma’no ifodalovchi vositalarni aniqlash va sharhlash. 25
9-amaliy mashg‘ulot. Matndagi gaplarni sintaktik jihatdan sharhlash. So‘z birikmalarini, gap qolipini aniqlash. 28
10-amaliy mashg‘ulot. Til oilalari va oilalarga mansub tillarni guruhlashni o‘rganish. 31
11-amaliy mashg‘ulot. Agglyutinativ va flektiv tillarning til xususiyatlarini aniqlash. 34
12-amaliy mashg‘ulot. Tilshunoslik va boshqa fanlar. 37
13-amaliy mashg‘ulot. Tilshunoslikning zamonaviy yo‘nalishlari va dolzarb muamolari. Sotsiolingvistika. Psixolingvistika. Paradigmatika. Pragmatika. Lingvokulturalogiya. 39
14-amaliy mashg‘ulot. Til taraqqiyotidagi ichki va tashqi omillar. 41
15-amaliy mashg‘ulot. Yozuv va uning tarixiy ko‘rinishlari. 42
Amaliy mashg‘ulot mavzulari yuzasidan umumiy testlar 45
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati 61

AHMADOVA UMIDAXON SHAVKAT QIZI

«TILSHUNOSLIK NAZARIYASI»
fanidan

60230100 – Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) ta’lim yo‘nalishi talabalariga mo‘ljallangan amaliy mashg‘ulotlar uchun o‘quv-usuliy qo‘llanma

Muharrir:	*A. Qalandarov*
Texnik muharrir:	*G. Samiyeva*
Musahhih:	*Sh. Qahhorov*
Sahifalovchi:	*M. Bafoyeva*

Nashriyot litsenziyasi AI № 178. 08.12.2010. Original-maketdan bosishga ruxsat etildi: 22.06.2022. Bichimi 60x84. Kegli 16 shponli. «Times New Roman» garn. Ofset bosma usulida bosildi. Ofset bosma qog`ozi. Bosma tobog`i 4,0. Adadi 100. Buyurtma №319.

"Sadriddin Salim Buxoriy" MCHJ
"Durdona" nashriyoti: Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko`chasi, 11-uy.
Bahosi kelishilgan narxda.

"Sadriddin Salim Buxoriy" MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko`chasi, 11-uy. Tel.: 0(365) 221-26-45

ISBN 978-9943-8347-2-9
9 789943 834729